

https://doi.org/10.18485/fpn_pz.2022.23.5

UDK 324:659.2(31:497.11)

Struktura i prediktori stranačkih evaluacija za vreme izbora 2022. godine u Srbiji

Apstrakt

Cilj istraživanja bio je da se ispita latentna struktura evaluacija političkih stranaka za vreme izbora 2022. godine u Srbiji, kao i da se testira skup socio-demografskih (pol, starost, obrazovanje, životni standard), dispozicionih (politički stavovi, autoritarnost i religioznost) i kontekstualnih prediktora (informisanje posredstvom različitih televizija) ekstrahovanih dimenzija. U studiji sprovedenoj u nedelji uoči izbora na prigodnom uzorku od 636 punoletnih građana i građanki utvrđeno je da se simpatije prema strankama koje su učestvovala na parlamentarnim izborima organizuju u tri međusobno nezavisna faktora: 1) stranke režima (SNS, SPS, SRS), 2) stranke građanske opozicije (PSG, SSP, NDBGD, NS, DS, Ekološki ustanak, SDS) i 3) stranke nacionalne opozicije (Dveri, Suverenisti, DSS, Zavetnici). Regresione analize pokazale su da se evaluacije tri navedena stranačka bloka najbolje mogu predviđati na osnovu praćenja različitih televizija. Simpatije prema strankama režima najbolje predviđa praćenje televizije PINK i nisko interesovanje za politiku. Simpatije prema strankama građanske opozicije jedine se mogu predviđati pomoću dispozicionih faktora (stavovi i autoritarnost), pored praćenja televizije N1. Prediktivna moć svih navedenih prediktora bila je slabija u modelovanju simpatija prema strankama nacionalne opozicije, gde samo mlađe životno doba i praćenje TV RTS objašnjavaju skroman procenat razlika u stranačkim evaluacijama.

[1] Kontakt adresa: ivana.jaksic@fpn.bg.ac.rs

Rezultati pokazuju da stranački rascep u Srbiji nije ideološke prirode, kao i da je u značajnoj meri proizvod socijalnog uticaja posredovanog medijima.

Ključne reči:

stranačka evaluacija, glasačko ponašanje, ideološke orijentacije, autoritarnost, medijska pristranost

Demokratsko uređenje počiva na donošenju informisanih političkih odluka. U kontekstu izbornog procesa, od građana i građanki se očekuje da prikupe i razmotre informacije o alternativnim političkim ponudama i opredele se za one koje opažaju kao instrumentalne za zadovoljenje njihovih politički relevantnih motiva. Istraživanja u oblasti političkog ponašanja problematizuju sve elemente ovog procesa, ukazujući na nizak nivo političkog znanja i interesovanja građana (Barbas et al., 2014; Carpini & Keeter, 1993), podložnost socijalnom uticaju u procesu informisanja (Druckman & Parkin, 2005; Eberl, Boomgaarden, & Wagner, 2017), brojne pristrasnosti u procesu donošenja glasačkih odluka (Baron, 2010; Fortunato & Stevenson, 2019), kao i raznovrsnost i složenost politički relevantne motivacije (Caprara et al., 2017; Chirumbolo & Leone, 2010). Iako je tokom proteklih decenija unapređeno razumevanje zakonitosti glasačkog ponašanja, još uvek smo daleko od obuhvatnih modela koji objašnjavaju na koji način građani i građanke unose smisao u brojne informacije o političkim akterima i u kojoj meri se oslanjaju na njih prilikom donošenja politički relevantnih odluka, najpre u oblasti glasačkog ponašanja. Reč je o saznanjima koja imaju direktnu praktičnu primenu u optimizaciji demokratskih procesa.

Problem organizacije informacija o političkim akterima dobio je veću teorijsku i empirijsku pažnju u oblasti političkog liderstva (Bittner, 2011; Costa & da Silva, 2015; George & George, 1998). Redi su pokušaji modelovanja procesa i kriterijuma kroz koje građani i građanke organizuju su-

bjeektivne doživljaje političkih stranaka. Raspoložemo dovoljnim brojem empirijskih dokaza da se u navigaciji kroz ponudu političkih stranaka građani i građanke oslanjaju na kognitivne i afektivne sheme oličene u političkim znanjima i stavovima (Dancey & Goren, 2010), politički relevantne motive koji proizilaze iz strukture njihove ličnosti (npr. autoritarност i orijentacija ka socijalnoj dominaciji, Ludeke, Klitgaard, & Vitriol, 2018), vrednosti (Goren, 2005) i strukturalnih okolnosti (klasa, Evans, 2017), ali i da su podložni socijalnom uticaju kroz niz kanala, prvenstveno kroz medije koji plasiraju politički relevantne informacije (Dewenter, Linder, & Thomas, 2019). Ipak, potrebno je još istraživanja kako bismo utvrdili relativnu snagu i dinamiku delovanja navedenih faktora (odnose moderacije i interakcije). Takođe, u traganju za univerzalnim zakonitostima, modele glasačkog ponašanja nužno je validirati u najširem mogućem skupu demokratija i uz uvažavanje njihovih kontekstualnih specifičnosti. Trenutno, najveći broj takvih studija potiče iz zapadnih demokratija, a domaća istraživanja su ređa.

Struktura i prediktori stranačkih evaluacija

Terminom stranačka evaluacija označavamo subjektivni doživljaj koji osoba ima o političkoj stranci, a koji se najčešće reprezentuje na dimenziji pozitivno-negativno (Norpoth, 2009). Percepcija stranaka jedan od ključnih faktora i bolji prediktor glasačkog ponašanja od evaluacija pojedinačnih kandidata/kinja (Wagner & Weßels, 2012). U domaćim istraživanjima, stranačke evaluacije operacionalizovane su preko: stepena sviđanja (simpatije) (Todosijević, 2016; Todosijević i Pavlović, 2020), ocena rada stranaka (Kuzmanović i Petrović, 2010; Međedović i Petrović, 2013; Petrović i Međedović, 2017), stepena verovatnoće glasanja za određenu stranku (Dulić, 2015). Pozitivne evaluacije deluju stimulatивно na glasačku participaciju, dok isključivo negativne stranačke evaluacije vode u glasačku apstinenciju. Pronalaze se i pozitivni efekti stranačke afektivne polarizacije: što je veća razlika između najpozitivnije i najnegativnije evaluirane stranke, motivacija za glasačku participaciju je veća (Todosijević i Pavlović, 2020). Ovi nalazi ukazuju na značaj stranačkih evaluacija, ali ne otkrivaju na osnovu kojih kriterijuma glasači i glasačice evaluiraju stranke.

Od uvođenja višestranačja, u domaćim istraživanjima može se pratiti linija istraživanja strukture i korelata stranačkih evaluacija. Rane studije strukture stranačkih evaluacija, spredene tokom devedesetih godina prošlog veka, ukazivale su na polarizaciju stranaka vlasti i opozicije (Mihajlović, 2006). Na kvotnom uzorku stanovnika/ca Subotice u studiji sprovedenoj 2010. godine, Dulić pronalazi dvofaktorsku strukturu stranačkih evaluacija. Ova autorka prvi faktor naslovljava „liberalno-socijalne stranke“ i oko njega su bile okupljene demokratske, građanske i liberalne stranke tadašnjeg režima (Liga socijaldemokrata Vojvodine,

Liberalno demokratska partija, Demokratska stranka, G17+, itd.), dok su oko drugog faktora bile okupljene „nacionalno-konzervativne stranke“ (Srpska radikalna stranka, Demokratska stranka Srbije, Nova Srbije, Srpska napredna stranka i Socijalistička partija Srbije). Autorka pronalazi slabe korelacije ovih dimenzija sa socijalnom ideološkom dimenzijom (ekonomska nije ispitivana), a utvrđeni stranački rascep tumači i u kontekstu etničkih podela i religioznosti.

Međedović i Petrović (2013) u studiji sprovedenoj iste, 2010. godine na manjem, prigodnom studentskom uzorku pronalaze identičnu strukturu stranačkih evaluacija, a izveštavaju i o korelaciji između dimenzija stranačkih evaluacija i osobina ličnosti i socijalnih stavova. Oni ekstrahovane dimenzije tumače kao dve ideološke dimenzije (liberalna i konzervativna) i pronalaze slabu negativnu korelaciju između njih. Ipak, ovakvo tumačenje nije u skladu sa modelima političkih ideologija, koji ekonomski i socijalni liberalizam smeštaju na jednu dimenziju (Jost, Federico, & Napier, 2009), kao ni sa dvodimenzionalnim modelima koji ih razdvajaju (Swedlow, 2008). Da percepcije stranačkog rascepa u Srbiji, kao što je tvrdila i Dulić, nisu posledica prevashodno ideološkog rascepa među glasačima/cama pokazuju i podaci Petrovića i Međedovića o korelacijama ekstrahovanih faktora sa socijalnim stavovima, na osnovu kojih se u različitoj meri može predviđati podrška strankama različitih blokova. U studiji iz 2016. godine, Todosijević ispituje vezu stranačkih simpatija i ideološkog samopozicioniranja na dimenziji levica-desnica i ne pronalazi supstancijalne korelacije.

Petrović i Međedović (2017) i u naknadnoj studiji izveštavaju o strukturi stranačkih evaluacija izmerenih 2014. i 2016. godine i pronalaze istovetne dimenzije, ali i premeštanje pojedinih stranaka na dimenzijama i promene u kongruenciji dve dimenzije. Dok je prethodno SPS u percepcijama ispitanika/ca bio povezan sa oba stranačka bloka, tokom vremena je isključen iz socio-liberalnog bloka, a percepcije DSS-a su počele da zasićuju i nacionalno-konzervativni blok. Takođe, nacionalno-konzervativni blok je ostajao koherentan, dok je socio-liberalni gubio na kongruenciji tokom vremena. Prediktori iz domena ideologija slabije su predviđali evaluacije na nacionalno-konzervativnom bloku nego ranije, dok je ta veza bila vrlo slaba i sa strankama socijalno-liberalnog bloka, ukazujući na svojevrsnu „križu ideologije“ u srpskoj politici u celini, a posebno u opozicionim strankama. Ovi podaci ukazuju da se u svesti građana i građanki stranke grupišu na osnovu dva različita kriterijuma (ili dva skupa kriterijuma), ali da ti kriterijumi ni pre deset godina, a još manje sa protkom vremena, nisu prevashodno ideološke dimenzije.

I dok studije koje za objašnjenjem strukture stranačkih evaluacija tragaju u domenu političkih ideologija pretpostavljaju da građani/ke vrednuju stranke procenjujući koliko odražavaju njihove lične vrednosti i političke stavove (organizovane u političke ideologije) (Goren, 2013; Tomz & van Houweling 2008), postoji i teorijska i empirijska tradicija koja je skeptična prema političkim ideologijama kao organizatorima javnog mnjenja. Ovi autori/ke zagovaraju ideju da političke elite oblikuju politič-

ke stavove građana, organizujući političku debatu oko odabranih pitanja i informišući građane/ke kroz različite kanale komunikacije (Carsey & Layman, 2006; Highton & Kam, 2011; Lenz, 2012). Argument za ovo stanište predstavlja variranje u korespodenciji između stranačkih evaluacija i ideoloških orijentacija. U zemljama u kojima je politička kompeticija organizovana duž jedne ideološke dimenzije, poput SAD-a, pronalazi se povezanost između stranačke i ideološke polarizacije, dok je u zemljama Južne, Centralne i Istočne Evrope ta veza znatno slabija (Reiljan, 2020). Takođe, ova perspektiva objašnjava i zašto se kod politički sofisticiranijih glasača/ica, odnosno onih koji više prate politička dešavanja, postoji veća korespodencija između političkih vrednosti i stavova i stranačkih preferencija (Boonen, Pedersen, & Hooghe, 2017). Domaće studije konzistentno pokazuju da građani i građanke ne evaluiraju političke stranke primarno kroz prizmu ideološke orijentacije, no nisu ispitivale faktore pomoću kojih bi se mogli rasvetliti „odozgo-na-dole” mehanizmi formiranja stranačkih evaluacija.

Kontekst izbora

Parlamentarni izbori u Srbiji 2022. raspisani su 15. februara na Dan državnosti sa datumom održavanja 3. aprila. Izbori su raspisani u skladu sa ranijom najavom predsednika Aleksandra Vučića i oročavanjem mandata vlade pri njenom formiranju posle izbora 2020. i bojkota istih od strane dela opozicionih partija. Parlamentarni izbori odžavali su se zajedno sa predsedničkim i lokalnim izborima u Beogradu i nekolicini opština. Održavanje izbora za različite nivoe vlasti, a posebno predsedničkih ima veoma značajnu ulogu u kontekstu Srbije. Partijski sistem Srbije se u poslednjoj deceniji može okarakterisati kao sistem sa predominantnom partijom (Kovačević, 2020). Jačanje jednog političkog aktera SNS-a i raspad, nestanak i slabljenje partija bivšeg režima i nosioca demokratskih promena 2000. godine glavna je karakteristika političke kompeticije u Srbiji. Vladajuća partija SNS sa svojim predizbornim (SDPS, PUPS, SNP, PS, SPO itd.) i postizbornim (SPS i JS) koalicionim partnerima uz podršku manjinskih partija ima stabilnu vladajuću većinu u dužem periodu. Izaživači iz opozicije nisu ugrozili stabilnu vlast SNS na izborima od 2012. godine. Najveći uspeh opozicije bio je na predsedničkim izborima 2017. (Vučić 55.08% vs Janković 16.36%), dok su na svim parlamentarnim izborima (2014, 2016, 2020) opozicione liste pojedinačno imale jednocifren učinak u procentima glasova. Efekti bojkota izbora 2020. posmatrani su sa mnogo kontroverzi oko (ne)uspeha ove opozicione aktivnosti. Važna posledica bila je parlament bez opozicije (posle ulaska SPAS-a u vladu a potom i utapanja u SNS), dok je sistemski važna promena bila smanjenje izbornog praga sa 5% na 3% uoči izbora (Orlović, 2020). Sa ovim pravilom ušlo se u izbore 2022. a posledice su bile očigledne i u formiranju koalicija ili samostalnim izlascima na izbore i posebno u rezultatima izbora.

Stabilnu vladajuću većinu prati nestabilna opozicija koja se fragmentira i frakcioniše. Dok unutar vlasti imamo sveobuhvatnu partiju koja na po svim političkim pitanjima ima različite partnere, opozicione partije unutar svojih okvira imaju niz podela od koji su dominantni rascepi nacionalno vs. građansko i rascep pro-EU vs. anti-EU. Postojalo je nekoliko pokušaja da dođe do ukрупnjavanja opozicione scene ali su se završili neuspehom. Jedan od njih bio je Savez za Srbiju koji se funkcionisao od 2018. do 2020. ali se raspao nakon izbora. SZS je imao svoje rezultate kroz organizovani bojkot parlamenta i ulične proteste, ali je na drugoj važnoj ideji bojkota izbor 2020. deo Saveza (ZS, ZZS) izašao na lokalne i parlamentarne izbore, kao i druge opozicione partije koje nisu pratile ovu ideju pa su bile i deo parlamentarnih izbora 2020 (SPAS, PSG, Suverenisti (DJB), Metla (DSS), Zavetnici, POKS itd.). Posledica bojkota za partije (SSP, NS, DS, Dveri itd.) bila je izostanak iz parlamentarnog života i gubitak državnog finansiranja, kao važne pretpostavke u političkom organizovanju. Iz SZS formiran je UOPS (Ujedinjena opozicija Srbije).

Izborna kampanja u susret izborima 2022, kao i prethodne kampanje, bila je tematski diktirana od strane vladajuće koalicije. Početak kampanje obeležen je sloganima „Dela govore“ i „Zajedno možemo sve“ (SNS), dok su ključne opozicione partije išle sa listom „Ujedinjeni za pobedu Srbije“ (SSP, NS, DS, PSG itd). Drugi deo opozicije išao je po različitim aranžmanima: Dveri-POKS, Nada (DSS-POKS), Zavetnici, SRS, Suverenisti, Moramo itd. SPS kao koalicioni partner nametnuo je svoju kampanju „Ivica Dačić - premijer Srbije“ u odsustvu kandidata iz svoje partije na predsedničkim izborima i podrške Aleksandru Vučiću kao kandidatu za predsednika Srbije. Ipak, sa promenom međunarodnih okolnosti i početkom rata u Ukrajini došlo je do promene dominantne teme u kampanji i atmosfere krize u društvu. Dok su opozicione partije sa smanjenim kapacitetima kampanju ostavile na početnom pravcu uz pokušaje prilagođavanja, SNS je svoju kampanju potpuno preusmerio u pravcu novog slogana „Mir. Stabilitnost. Vučić“ koja je trebalo biračima da garantuje očuvanje bezbednosti i životnog standarda u stabilnoj vlasti i kontinuitetu (Jović, Jakšić i Krstić, 2022).

Važne sistemske karakteristike koji utiču na kontekst izbora možemo istaću u generalnom stanju demokratije u Srbiji. Srbije je prepoznata kao hibridni režim (Freedom House, 2022) i sistem sa demokratskim nazadovanjem u pravcu kompetitivnog autoritarizma (Bieber, 2020; Vladislavljević, 2019). Ključne oblasti nazadovanja su vladavina prava i medijske slobode (Kovačević, 2019; Vladislavljević, 2019) sa direktnim posledicama po suženu partijsku kompeticiju i polarizaciju kroz medije. Tradicionalno, višepartizam u Srbiji pati od deideologizacije partija (Stojiljković i Spasojević, 2018), prezidencijalizacije partija i personalizacije politike (Orlović, 2017; Spasojević i Stojiljković, 2019; Kovačević, 2021), niskog nivoa institucionalizacije partija i partijskog sistema pa samim tim i smanjenih mogućnosti predviđanja ponašanja političkih aktera (Kovačević 2020b) i porasta i etabiliranja populizma kao vladajuće ideologije (Spa-

sojević 2019). Svi navedeni kontekstualni uslovi govore o smanjenoj mogućnosti demokratskog delovanja i smanjenoj informisanosti građana o političkim procesima, kao i niskim kapacitetima da se racionalno odlučuje u politikom takmičenju.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je da opiše kako su glasači i glasačice u Srbiji uoči parlamentarnih izbora opažali ponudu relevantnih političkih stranaka i od čega su njihove percepcije zavisile. Deskripcija opaženog stranačkog pejzaža izvršena je kroz analizu latentne strukture stranačkih evaluacija, odnosno, kroz pokušaj da se uoče potencijalne latentne varijable/dimenzije pomoću kojih glasači i glasačice na mentalnom planu organizuju svoje simpatije i antipatije prema političkim strankama. Zatim je testiran skup potencijalnih prediktora stranačkih evaluacija: individualne (politički relevantna znanja, emocije i motivi, organizovani u političke stavove, politički relevantne osobine ličnosti i interesovanje za politiku), kontekstualne (izloženost različitim narativima o političkim strankama kroz medije) i strukturalne (klasa). Analizirajući odnos navedenih odlika glasačkog tela i simpatija spram stranačke ponude, bili smo u prilici da utvrdimo u kojoj meri različite stranke uspevaju da privuku glasače i glasačice apelujući na njihove politički relevantne motive ili pak oblikujući ih kroz dostupne kanale socijalnog uticaja.

Metod

Uzorak. Istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku od 636 punoletnih ispitanika/ca, od čega 57% muškaraca. Uzorkom su obuhvaćene osobe stare između 18 i 84 godine ($AS = 34.10$, $SD = 14.46$), od čega 55% uzorka čine mladi/e od 30 godina, 41% osobe stare između 30 i 60 godina, dok stariji/e od 60 godina čine tek 4% uzorka. Kada je reč o obrazovnoj strukturi uzorka, 2% ispitanika/ca ima završenu samo osnovnu školu, 57% srednju školu, dok je 41% uzorka ima više ili visoko obrazovanje. U uzorku su najzastupljeniji stanovnici/ce Beogradskog regiona (56%), 22% ispitanih živi u Šumadiji i Zapadnoj Srbiji, 10% u Južnoj i Istočnoj Srbiji, 9% u Vojvodini, dok 3% živi na teritoriji Kosova i Metohije. Njih 8% živi u selima, 10% u malim mestima između 1000 i 5000 stanovnika, 20% u manjima gradovima do 50 000 stanovnika, 14% u gradovima srednje veličine, dok polovina uzorka živi u gradovima sa više od 200 000 stanovnika. U odnosu na populaciju, u uzorku su nedovoljno reprezentovani stariji, manje obrazovani, stanovnici/ce ruralnih područja i u nešto manjoj meri žene.

Instrument. Istraživanje je sprovedeno korišćenjem elektronskog upitnika koji se sastojao iz 15 pitanja zatvorenog tipa raspoređenih u 5 celina.

U okviru prve celine ispitani su socidemografski pokazatelji: pol, starost, obrazovanje, teritorijalna pripadnost, veličina mesta stanovanja i životni standard.

Druga celina obuhvatila je skale za merenje političkih stavova oko kojih se organizuju političke ideologije. Skala je u celini preuzeta iz Evropske izborne studije iz 2019. godine. Sastoji se iz 6 stavki sa kojima su ispitanici/ce izražavali slaganje na petostepenoj skali Likertovog tipa (prvi podeok je imao značenje „Uopšte se ne slažem“, a peti „U potpunosti se slažem“). Stavke su glasile: 1) Zalažem se da država kontroliše i interveniše u oblasti ekonomije, 2) Zalažem se za raspodelu dobara od bogatih ka siromašnima, 3) Podržavam istopolne brakove, 4) U redu je oduzeti ljudima pravo na privatnost u cilju borbe protiv kriminala, 5) Smatram da naša država treba da bude restriktivna prema imigrantima, 6) Ekonomski rast treba da bude prioritet čak i po cenu zaštite životne sredine. Faktorska analiza nad odgovorima na ovih 6 pitanja ukazuje na postojanje tri dimenzije, od kojih su dve klasični socijalni liberalizam/konzervativizam (dimenzija zasićena stavkama 3 i 5) i ekonomski liberalizam/konzervativizam (dimenzija zasićena stavkama 1 i 2). Treća dimenzija zasićena je stavkama 4 i 6.

U okviru treće celine ispitani su autoritarnost i religioznost. Autoritarnost je izmerena pomoću Altemejerove skale desničarske autoritarnosti (RWA) koja se sastoji iz 12 stavki raspoređenih u tri subskale: 1) autoritarna submisivnost, 2) autoritarna agresivnost, 3) konvencionalizam. Pouzdanost skale u celini bila je zadovoljavajuća ($\alpha = .72$). Ispitanici/ce su izražavali odgovore na stavke preko petostepene skale slaganja Likertovog tipa (prvi podeok je imao značenje „Uopšte se ne slažem“, a peti „U potpunosti se slažem“). Religioznost je registrovana jednim pitanjem „U kojoj meri biste za sebe rekli da ste religiozni?“ uz koje je ponuđena četvorostepena Likertova skala koja je varirala od „Nimalo nisam religiozan/na“ do „Veoma sam religiozan/na“.

Četvrta celina upitnika posvećena je ispitivanju političke sofisticiranosti i preferentnih načina informisanja o političkim događajima. Politička sofisticiranost ispitana je preko interesovanja za politiku, jednim pitanjem: „U kojoj meri biste za sebi rekli da ste zainteresovani za politiku“. Odgovori su pružani na četvorostepenoj Likertovoj skali, od „Uopšte nisam“ do „Veoma“. Ispitanici/ce su izvestili preko kojih televizija se informišu o politici i izborima. Ponuđeno je ukupno 7 različitih televizija (RTS, Pink, N1, Nova S, Prva, Hepi i B92) i petostepena skala učestalosti Likertovog tipa koja je varirala od „Nikad“ do „Stalno“.

Naposletku, peta celina upitnika posvećena je merenju stranačkih evaluacija, kriterijumske varijable ovog istraživanja. Preko petostepene Likertove skale dopadanja (od „Uopšte mi se ne dopada“ do „Veoma mi se dopada“) ispitano je koliko pozitivno građani i građanke opažaju sledeće političke stranke: Srpska napredna stranka (SNS), Socijalistička partija Srbije (SPS), Stranka slobode i pravde (SSP), Narodna stranka (NS), Demokratska stranka (DS), Pokret slobodnih građana (PSG), Dveri, Ne davimo Beograd (NDBGD), Nova demokratska stranka Srbije (DSS),

Zavetnici, Srpska radikalna stranka (SRS), Socijaldemokratska stranka (SDS), Ekološki ustanak i Suverenisti. Ispitanici/ce su imali mogućnost da označe i 6 ponedeljak kojim su indikovali da ne znaju za postojanje stranke o kojoj su upitani, a takvi odgovori su tretirani kao nedostajući. Ispitani su i deskriptivni pokazatelji glasačkog ponašanja: da li ispitanici nameravaju da izađu na izbore (glasačka participacija/apstinencija) i kojoj stranci/koaliciji nameravaju da poklone svoj glas na parlamentarnim izborima (glasačka orijentacija).

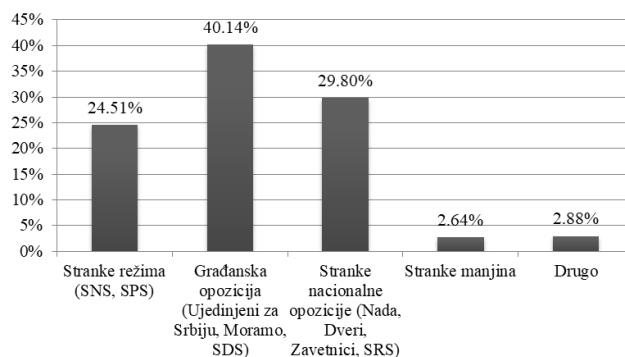
Procedura. Istraživanje je sprovedeno u periodu između 28. marta i 3. aprila 2022. godine. Diseminaciju upitnika sproveli su studenti i studentkinje Fakulteta političkih nauka u okviru kurseva Političko ponašanje i Socijalna psihologija. Popunjavanje upitnika je bilo anonimno za ispitanike/ce, a trajalo je oko 15 minuta.

Rezultati

Deskriptivni pokazatelji o glasačkom ponašanju: participacija, apstinencija i orijentacija. Ispitane su namere ispitanika/ca u pogledu izborne participacije i apstinencije. U trenutku realizovanja studije, odnosno tokom nedelje uoči parlamentarnih izbora 2022. godine, ukupno 72% ispitanih je izvestilo da planira da izađe na izbore, 14% saopštava da neće iskoristiti svoje glasačko pravo, dok se takođe 14% ispitanika/ca još uvek kolebalo u pogledu izlaska na izbore.

Ukupno 65% ispitanika/ca je izvestilo o glasačkim preferencijama, odnosno za koju će stranku najverovatnije glasati na predstojećim parlamentarnim izborima. Na grafikonu 1 prikazana je raspodela ispitanika/ca u pogledu glasačkih preferencija. U odnosu na populaciju, u uzorku su preterano zastupljeni glasači i glasačice opozicije. Ipak, sve grupacije su predstavljene sa dovoljnim brojem ispitanika/ca za sprovođenje analiza koje odgovaraju na ciljeve ovog istraživanja: utvrđivanje strukture stranačkih evaluacija i identifikovanje prediktora stranačkih evaluacija.

Grafikon 1. Glasačke preferencije: za koga će ispitanici/ce najverovatnije glasati na predstojećim parlamentarnim izborima

Latentna struktura stranačkih evaluacija. Kako bi bila utvrđena latentna struktura stranačkih evaluacija uoči izbora 2022. godine u Srbiji, sprovedena je faktorska analiza (sa PAF metodom ekstrakcije i Varimax rotacijom) nad procenama ispitanika/ca o tome koliko im se dopadaju pojedinačne stranke koje su samostalno ili u okviru koalicija nastupale na parlamentarnim izborima 2022. godine. Kajzer-Mejer-Olkinova mera adekvatnosti uzorkovanja ($KMO = .88$) i Bartletov test sferičnosti ($\chi^2 = 2055.82$, $p < .01$) ukazuju da između pojedinačnih procena postoje interkorelacije, te da je adekvatno sprovesti faktorsku analizu nad podacima o stranačkim evaluacijama utvrđenim u ovom istraživanju. U prilogu 1 prikazana je matrica interkorelacija procena pojedinačnih stranaka.

Ekstrahovana su tri faktora koja objašnjavaju ukupno 58% varijanse u stranačkim evaluacijama ispitanika/ca (Tabela 1). U okviru prvog faktora, naslovljenog „Građanska opozicija“, grupišu se stranke opozicije okupljene oko liberalnih, demokratskih, proevropskih, levih i zelenih ideja. Pokret slobodnih građana (PSG) najviše zasićuje ovaj faktor, sledi ga Stranka slobode i pravde (SSP), Ne davimo Beograd (NDBGD), Narodna stranka (NS), Demokratska stranka (DS) i Ekološki ustanak. Iako je programski nesumnjivo reč o stranci građanske opozicije, Socijaldemokratska stranka (SDS) ima najmanje zasićenje u ovom skupu, a jedina je koja zasićuje i druge faktore, iako u znatno slabijoj meri. Drugi faktor okuplja dve stranke koje u kontinuitetu vrše vlast u Srbiji tokom poslednjih deset godina, te je naslovljen „Stranke režima“. Pored Srpske napredne stranke (SNS) i Socijalističke partije Srbije (SPS) koje u jednakoj meri zasićuju ovaj faktor, on okuplja i Srpsku radikalnu stranku (SRS) koja ne vrši vlast. Treći faktor, naslovljen „Nacionalna opozicija“ okuplja sve opozicione stranke koje su programski opredeljenje za nacionalističke i konzervativne politike i protive se evrointegracijama. To su Dveri, Suvrenisti, Demokratska stranka Srbije (DSS) i Zavetnici. Faktorska struktura stranačkih evaluacija je invarijanta u pogledu obrazovanja, dok je moderira zainteresovanost za politiku. Identična trofaktorska struktura je postojana na delu uzorka glasača i glasačica zainteresovanih za politiku, dok se na uzorku nezainteresovanih za politiku registruje dvofaktorska struktura, gde se na jednom faktoru okupljaju stranke opozicije, a na drugom stranke režima (pri čemu evaluacije stranaka Dveri i Zavetnici zasićuju oba faktora).

Tabela 1: Faktorska struktura stranačkih evaluacija

	Faktori		
	Stranke građanske opozicija	Stranke režima	Stranke nacionalne opozicija
Pokret slobodnih građana (PSG)	.835		
Stranka slobode i pravde (SSP)	.819		
Ne davimo Beograd (NDBGD)	.798		
Narodna stranka (NS)	.782		
Demokratska stranka (DS)	.772		
Ekološki ustanak	.728		
Socijaldemokratska stranka (SDS)	.620		.385
Srpska napredna stranka (SNS)		.810	
Socijalistička partija Srbije (SPS)		.809	
Srpska radikalna stranka (SRS)		.612	.381
Dveri			.628
Suverenisti	.321		.574
Demokratska stranka Srbije (DSS)			.566
Zavetnici		.319	.553

Kako bi bili testirani prediktori stranačkih evaluacija, izračunati su i faktorski skorovi za tri ekstrahovana faktora. Dalje korelacione i regresione analize vršene su nad faktorskim skorovima stranačkih evaluacija: 1) stranaka građanske opozicije, 2) stranaka režima, 3) stranaka nacionalne opozicije'. Između utvrđenih faktora ili nema povezanosti ili je ona vrlo slaba ili marginalno značajna, što opravdava upotrebu ortogonalne rotacije u faktorskoj analizi (Tabela 2). Korelaciona analiza pokazuje da između evaluacija stranaka režima i građanske opozicije ne postoji povezanost, što bi mogao biti pokazatelj da su simpatizeri stranaka režima i građanske opozicije sasvim distinktna grupa, motivisane različitim političkim potrebama i preferencijama, i među kojima je prelivanje malo verovatno. Slabe pozitivne korelacije između evaluacija stranaka građanske opozicije i stranaka nacionalne opozicije, kao i stranaka režima i nacionalne opozicije ukazuju na potencijal za premeštanja glasača. Postojanje više faktora i odsustvo negativnih korelacija među faktorima evaluacija moglo bi se tumačiti i odsustvom jednodimenzionalne ideološke polarizacije u domaćem političkom životu (pozitivno evaluiranje stranaka jedne grupacije ne implicira i negativnu evaluaciju stranaka drugog bloka). Jedina značajna negativna korelacija između pojedinačnih evalu-

acija stranaka (prikazane u Prilogu 1) beleži se između evaluacije SNSa i stranaka koalicije Moramo (Ne davimo Beograd i Ekološki ustanak). Glasači/ce koji/e pozitivno vrednuju SNS, imaju tendenciju da ne vrednuju stranke koalicije Moramo i obrnuto.

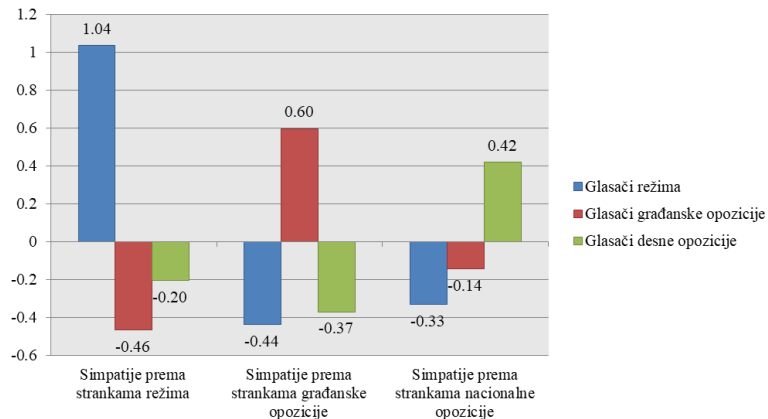
Tabela 2: Interkorelacije faktorskih skorova stranačkih evaluacija

	2.	3.
1. Evaluacija stranaka građanske opozicije	-.03	.12*
2. Evaluacija stranaka režima		.10*
3. Evaluacija stranaka nacionalne opozicije		

* korelacija značajna na nivou $p < .05$

Odnos stranačkih evaluacija i glasačkog ponašanja. Stranačke evaluacije dobro predviđaju glasačke preferencije. Ovo je potvrđeno sprovođenjem tri jednofaktorske analize varijanse za neponovljena merenja, gde je faktor bio glasanje za režim, građansku ili nacionalnu opoziciju, a zavisne varijable evaluacija stranaka režima ($F(2,229) = 87.76, p < .01$), evaluacija stranaka građanske opozicije ($F(2,229) = 43.75$) i evaluacija stranaka nacionalne opozicije ($F(2,229) = 16.62, p < .01$). Utvrđeno je da glasači/ce režima pozitivno evaluiraju stranke režima, a negativno stranke opozicije. Glasači/ce oba opoziciona bloka pozitivno evaluiraju svoje stranačke blokove, a negativno drugi opozicioni blok i režim. No, primetno je da glasači/ce režima imaju snažnije simaptije prema režimu, nego što glasači/ce opozicije imaju prema opoziciji. Glasači/ce režima opažaju negativnije stranke građanske opozicije, nego što vrednuju stranke nacionalne opozicije. Glasači/ce građanske opozicije opažaju pozitivnije stranke nacionalne opozicije, nego što glasači/ce nacionalne opozicije opažaju stranke građanske opozicije. Dodatno, glasači/ce nacionalne opozicije negativnije opažaju građansku opoziciju, nego režim. Intenzitet evaluacija stranačkih blokova, u odnosu na glasačke preferencije (izbor jedne stranke na parlamentarnim izborima) prikazan je na Grafikonu 2. Neke od ovih razlika posledica su heterogenosti opozicionih blokova, a u Prilogu 2. prikazani su detaljni podaci o pojedinačnim stranačkim evaluacijama u zavisnosti od glasanja za pojedinačne stranke.

Grafikon 2. Razlike u stranačkim evaluacijama u zavisnosti od glasanja za različite stranačke blokove (y osa: faktorski skorovi za tri faktora stranačkih evaluacija)

Prediktori stranačkih evaluacija. Kako bi odgovorili na pitanje da li se glasači prilikom evaluacije političkih stranaka oslanjaju na političke stavove o pitanjima oko kojih se organizuju dimenzije ideoloških orijentacija (socijalni i ekonomski liberalizam nasuprot konzervativizmu), pristupili smo preliminarnoj korelacionoj analizi u okviru koje je utvrđeno da li između političkih stavova i evaluacija različitih stranačkih blokova (na koje je ukazala faktorska analiza) postoji povezanost.

Korelacije između evaluacije stranaka režima i političkih stavova ukazuju na konzistentnu, iako vrlo slabu tendenciju da su ove stranke privlačne glasačima i glasačicama sa populističkim preferencijama, kao i da se stranke režima i građanske opozicije u percepcijama glasača razdvajaju duž socijalne ideološke dimenzije. Ispitanici/ce koji/e povoljno gledaju na stranke režima, imaju blagu tendenciju da prihvataju ekonomski liberalizam i socijalni konzervativizam: oni i one podržavaju državni intervencionizam u sferi ekonomije ($r = .13, p = .03$) i raspodelu bogatstva od bogatih ka siromašnima ($r = .14, p = .02$), a protive se istopolnim brakovima ($r = -.16, p < .01$). Reč je o složaju političkih preferencija koji označavamo populističkom ideologijom ili komunitarizmom. Korelacije ukazuju i da se socijalni konzervativizam glasača/ica režima odnosi prvenstveno na očuvanje tradicionalnih vrednosti i morala, a ne i ksenofobiju, budući da nisu registrovane značajne korelacije sa stavovima prema imigraciji. Glasajući/ce režima ne vrednuju visoko građanske slobode ($r = -.17, p < .01$), a ekonomski rast stavljaju ispred zaštite životne sredine ($r = -.16, p < .01$). Uvid u korelacije između stavova i evaluacija pojedinačnih partija (Prilog 3.) pokazuje da je nisko vrednovanje građanskih sloboda i zaštite životne sredine posebno povezano sa pozitivnom evaluacijom SNSa, ali ne i SPSa.

Utvrđeno je da su pozitivne evaluacije građanske opozicije u Srbiji povezane sa socijalnom, ali ne i ekonomskom ideološkom dimenzijom. Glasači/ce koji/e pozitivno evaluiraju građansku opoziciju, imaju i pozitivnije stavove prema istopolnim brakovima ($r = .31, p < .01$) i imigraciji ($r = .30, p < .01$). Utvrđene su statistički značajne i pozitivne, ali vrlo slabe korelacije između evaluacija građanske opozicije i vrednovanja građanskih sloboda (pravo na privatnost, $r = .12, p = .05$) i zaštite životne sredine (nasuprot ekonomskom rastu, $r = .12, p = .05$). Nisu utvrđene veze sa stavovima koji se odnose na preferencije ekonomskih politika. Analiza povezanosti stavova i evaluacija pojedinačnih partija (Prilog 2.) pokazuje da simpatizeri/ke stranaka građanske opozicije pokazuju tendencije ka ekonomskom konzervativizmu, odnosno ne odobravaju državni intervencionizam u oblasti ekonomije. Reč je o vrlo slabim korelacijama. Iako se neke od stranaka građanske opozicije izjašnjavaju kao stranke levice, ideološki, njihovi/e glasači/ce su bliži libertarijanizmu.

Konačno, pozitivno vrednovanje stranaka nacionalne opozicije povezano je sa socijalnim konzervativizom, kako negativnim stavom prema istopolnim brakovima ($r = -.18, p < .01$), tako i neodobravanjem imigracije ($r = -.13, p = .03$). Ovi podaci sugerišu da je socijalna ideološka dimenzija linija razdvajanja za preferiranje stranaka građanske naspram nacionalne opozicije, a spajanja za preferiranje režima i nacionalne opozicije. Ekonomska dimenzija je linija razdvajanja preferiranja stranaka režima i stranaka opozicije u celini, pri čemu se čini da stranke režima uspeavaju da privuku glasače apelujući na njihove ekonomske preferencije, što stranke opozicije ne čine.

Tabela 3: Interkorelacije faktorskih skorova stranačkih evaluacija i političkih stavova

	<i>Državne intervencije u ekonomiju</i>	<i>Raspodela bogatstva</i>	<i>Istopolni brakovi</i>	<i>Građanske slobode</i>	<i>Imigracija</i>	<i>Zaštita životne sredine</i>
Evaluacija stranaka režima	.13*	.14*	-.16**	-.17**	-.08	-.16**
Evaluacija stranaka građanske opozicije	-.10	.02	.31**	.12*	.30**	.12*
Evaluacije stranaka nacionalne opozicije	.09	.09	-.18**	.01	-.13*	.09

* korelacija značajna na nivou $p < .05$, ** korelacija značajna na nivou $p < .01$

Evaluacija različitih stranačkih blokova na konzistentan način sa stavovima korelira i sa autoritarnošću i religioznošću (Tabela 4). Glasači i glasačice koji visoko vrednuju tradicionalne i hijerarhijski ustro-

jene društvene odnose i tradicionalni moral i religiozniji su, pozitivnije evaluiraju stranke režima i nacionalne opozicije, a negativnije stranke građanske opozicije. U Prilogu 3. prikazane su interkorelacije evaluacija pojedinačnih stranaka i mera religioznosti i autoritarnosti.

Tabela 4: Interkorelacije faktorskih skorova stranačkih evaluacija, autoritarnosti i religioznosti

	<i>Autoritarnost</i>	<i>Religioznost</i>
Evaluacija stranaka režima	.29**	.20**
Evaluacija stranaka građanske opozicije	-.39**	-.25**
Evaluacije stranaka nacionalne opozicije	.23**	.15*

* korelacija značajna na nivou $p < .05$, ** korelacija značajna na nivou $p < .01$

Obrazovanje i životni standard nisu povezani sa evaluacijama različitih stranačkih blokova, dok starost jeste i to sa vrednovanjem stranaka režima i stranaka nacionalne opozicije. Stariji/e ispitanici/ce su nešto skloniji da pozitivno vrednuju stranke režima ($r = .13$, $p = .03$), a mlađi stranke nacionalne opozicije ($r = -.13$, $p = .03$).

Podaci ove studije ukazuju da glasače različitih stranačkih blokova odlikuje i različit nivo političke sofisticiranosti. Ispitanici/ce koji/e pokazuju više interesovanje za politiku nešto su skloniji da pozitivno evaluiraju stranke građanske opozicije ($r = .15$, $p = .01$). Ova veza je intenzivnija kada je reč o evaluacijama stranaka režima, koje pozitivnije evaluiraju ispitanici/ce koji/e pokazuju manje interesovanja za politiku ($r = -.32$, $p < .01$).

U Tabeli 5. prikazane su veze između praćenja različitih televizija i evaluacija stranačkih blokova. Pozitivne evaluacije građanske opozicije povezane su sa praćenjem TV N1 ($r = .44$, $p < .01$) i TV Nova S ($r = .40$, $p < .01$). Stranke režima pozitivnije opažaju gledaoci TV Pink ($r = .50$, $p < .01$) i TV Hepi ($r = .37$, $p < .01$). Isto važi i za nacionalni servis, ali je veza slabija ($r = .18$, $p < .01$). Upečatljive su i negativne veze evaluacija režima i praćenja televizija N1 ($r = -.46$, $p < .01$) i Nova S ($r = -.40$, $p < .01$). U sličnoj meri u kojoj je praćenje TV Pink i TV Hepi povezano sa odobravanjem stranaka režima, gledanje TV N1 i TV Nova S je povezano sa neodobravanjem režima. Gledaoci i gledateljke TV Pink, Prva, B92 i Hepi korespodentno imaju tendenciju da nešto negativnije opažaju stranke građanske opozicije, ali ove veze su znatno slabije. Pozitivne evaluacije stranaka nacionalne opozicije u slabijoj su vezi sa praćenjem različitih televizija (Tabela 5).

Tabela 5: Interkorelacije faktorskih skorova stranačkih evaluacija i informisanja posredstvom različitih televizijskih kanala

	<i>RTS</i>	<i>Pink</i>	<i>N1</i>	<i>Prva</i>	<i>B92</i>	<i>Hepi</i>	<i>Nova S</i>
Evaluacija stranaka režima	.18**	.50**	-.46**	.22**	.27**	.37**	-.40**
Evaluacija stranaka građanske opozicije	-.20**	-.14*	.44**	-.15*	-.13*	-.15*	.40**
Evaluacije stranaka nacionalne opozicije	.21**	.10	-.02	.13*	.25**	.20**	.02

* korelacija značajna na nivou $p < .05$, ** korelacija značajna na nivou $p < .01$

Na osnovu korelacionih analiza, sprovede su tri hijerarhijske linearne regresije, za svaku od tri evaluacije stranačkih blokova. U svakoj su u prvom koraku testirani pol i starost, u drugom politički stavovi, u trećem autoritarnost i religioznost, u četvrtom politička sofisticiranost i obrazovanje, a u petom praćenje različitih televizija. U Tabelama 6-8 prikazani su rezultati ovih analiza.

Utvrđeno je da navedeni prediktori objašnjavaju čak 39% razlika u evaluacijama stranaka režima i to model koji uključuje interesovanje za politiku i praćenje TV Pink i TV N1. Glasači i glasačice koji pokazuju manje interesovanje za politiku, češće prate TV Pink, a ređe TV N1, skloniji su da pozitivno evaluiraju stranke režima. Iako prema strankama režima više simpatija imaju muškarci, starije i autoritarnije osobe, ovi prediktori gube na značaju kada se u model uključe interesovanje za politiku i praćenje televizija Pink i N1.

Testirani prediktori objašnjavaju gotovo trećinu varijanse u evaluacijama stranaka građanske opozicije (29%). U finalnom modelu, statistički značajni prediktori su: stav prema imigraciji, autoritarnost, praćenje TV RTS, TV N1, TV Prva i TV Nova S. Ispitanici koji imaju pozitivan stav prema imigraciji, nisu autoritarni, češće gledaju TV N1 i TV Nova S, a ređe TV RTS i TV Prva, skloniji su da pozitivno evaluiraju stranke građanske opozicije.

Tabela 6: Hijerarhijski linearni model predikcije evaluacije stranaka režima

	<i>Prediktori</i>	<i>R2</i>	<i>R2 promena</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>B</i>
Korak 1	Pol					-.12*
	Starost	.02	/	3.46*	2, 231	.14*
Korak 2	Državne intervencije u ekonomiju					-.01
	Raspodela bogatstva					.09
	Istopolni brakovi			2.95**	8, 231	-.13
	Građanske slobode	.06	.04			.10
	Imigracija					.05
	Zaštita životne sredine					.11
Korak 3	Autoritarnost					.24**
	Religioznost	.10	.06	3.42**	10, 231	.05
Korak 4	Interesovanje za politiku					-.30**
	Obrazovanje	.16	.06	4.79**	12, 231	.01
Korak 5	TV RTS					-.05
	TV PINK					.33**
	TV N1					-.35**
	TV PRVA	.39	.23	8.84**	19, 231	.01
	TV B92					.05
	TV HEPI					.08
	TV NOVA S					-.04

Tabela 7: Hijerarhijski linearni model predikcije evaluacije stranaka građanske opozicije

	<i>Prediktori</i>	<i>R2</i>	<i>R2 promena</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>B</i>
Korak 1	Pol					-.18**
	Starost	.02	/	3.66*	2, 231	.05
Korak 2	Državne intervencije u ekonomiju					.01
	Raspodela bogatstva					-.01
	Istopolni brakovi					.24**
	Građanske slobode	.14	.12	5.77**	8, 231	-.07
	Imigracija					-.20**
	Zaštita životne sredine					-.06
Korak 3	Autoritarnost					-.26**
	Religioznost	.18	.04	5.99**	10, 231	-.04
Korak 4	Interesovanje za politiku					.07
	Obrazovanje	.18	/	5.12**	12, 231	.05
Korak 5	TV RTS					-.14*
	TV PINK					.11
	TV N1					.21*
	TV PRVA	.29	.11	5.93**	19, 231	-.17*
	TV B92					.08
	TV HEPI					-.07
	TV NOVA S					.18*

Opisani set prediktora najslabije predviđa evaluacije stranaka nacionalne opozicije, tek 13% varijanse. U finalnom modelu, statističku značajnost dosegli su starost ispitanika i praćenje TV RTS i B92. Mlađi ispitanici/ce i oni koji češće prate ove dve televizije skloniji su da pozitivno ocene stranke nacionalne opozicije.

Tabela 8: Hijerarhijski linearni model predikcije evaluacije stranaka nacionalne opozicije

	<i>Prediktori</i>	<i>R2</i>	<i>R2 promena</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>B</i>
Korak 1	Pol					-.02
	Starost	.01	/	2.34*	2, 231	-.14*
Korak 2	Državne intervencije u ekonomiju					.05
	Raspodela bogatstva					.09
	Istopolni brakovi					-.25**
	Građanske slobode	.06	.05	2.84**	8, 231	-.07
	Imigracija					.01
	Zaštita životne sredine					.06
Korak 3	Autoritarnost	.07	.01	2.67**	10, 231	.13
	Religioznost					.06
Korak 4	Interesovanje za politiku	.06	/	2.26*	12, 231	-.02
	Obrazovanje					-.04
Korak 5	TV RTS					.14*
	TV PINK					-.06
	TV N1					.07
	TV PRVA	.13	.07	2.77**	19, 231	-.16
	TV B92					.22**
	TV HEPI					.13
	TV NOVA S					.06

Diskusija

Jedno od ključnih pitanja u okviru proučavanja političkog ponašanja u demokratskim sistemima tiče se razumevanja mehanizama na kojima počiva percepcija političkih aktera/ki, lidera/ki i političkih stranaka. Teorijska razmatranja i empirijska proučavanja u ovoj oblasti organizovana su oko debate u kojoj meri političke stranke prate, a u kojoj diktiraju javno mnjenje. Dok jedna perspektiva ističe značaj unutrašnjih individualnih činilaca (vrednosti, politički stavovi, osobine ličnosti, strukturalno us-

lovljene individualne karakteristike), koji građanima i građankama služe kao kriterijumi za procenu i odabir iz političke ponude, druga zagovara ideju da političke elite diktiraju oko kojih pitanja će se voditi politička debata unutar društva i kao ključne mehanizme ističe socijalni uticaj i učenje. Od uvođenja višestranačja, i domaća empirijska istraživanja pokušala su da rasvetle taj problem kroz ispitivanje načina na koji građani/ke na mentalnom planu organizuju političke stranke (struktura stranačkih evaluacija), kao i od kojih činilaca njihove percepcije zavise. Iako su ove studije već na osnovu nalaza o strukturi mogli da zaključie da se političke stranke uglavnom ne evaluiraju kroz prizmu vrednosti, političkih stavova i osobina ličnosti, za objašnjenjem mehanizama se uglavnom tragalo u ovom domenu. Studija prikazana u ovom radu nastavlja tradiciju ispitivanja strukture stranačkih evaluacija, ali nastoji da kontrastira dva pretpostavljena mehanizma njihovog porekla (individualne karakteristike građana/ki kao prizma za evaluaciju nasuprot socijalnom uticaju kroz medije).

Prvi cilj ove studije bio je da se ispita struktura stranačkih evaluacija, odnosno da se na osnovu međusobne povezanosti pojedinačnih procena uoče potencijalni organizacioni principi (latentne varijable) u percepcijama političkih stranaka, a stranke grupišu u ograničen broj faktora. Na osnovu sadržaja faktora može se zaključivati o organizacionom principu, odnosno o kriterijumu na osnovu kog se različite stranke grupišu na određenom faktoru. Naša analiza ukazala je na postojanje tri faktora, pri čemu je prvi okupio stranke građanske opozicije, drugi stranke režima, a treći stranke nacionalne opozicije. U poređenju sa prethodnim analizama strukture stranačkih evaluacija u domaćem političkom kontekstu, naši nalazi ukazuju na kontinuitet u pogledu glavnih organizacionih principa u opažanju političkih stranaka, ali i na diferencijaciju stranačke ponude. Kao i prethodne studije, i naša ukazuje da se u percepcijama građana/ki jasno odvajaju stranke režima i opozicije, no po prvi put i stranke opozicije se dele na dva stranačka bloka. U kontekstu predizborne kampanje i dilema u pogledu koalicionog nastupa dela građanske opozicije i dogovora o nenapadanju unutar celokupne opozicije, naši nalazi ukazuju da su građani i građanke koaliciju Ujedinjeni za pobeđu Srbije (SSP, DS, PSG i NS) opažali kao koherentnu, kao i blisku sa koalicijom MORAMO, uprkos odvojenom nastupu u predizbornoj kampanji. Stranke nacionalne opozicije formiraju zaseban blok u percepcijama građana/ki, što može biti posledica različite programske orijentacije od ostatka opozicije, nepoštovanja dogovora o međusobnom nenapadanju opozicije, ali i većeg prisustva u medijima u odnosu na stranke građanske opozicije. Iako su tokom predizborne kampanje iznošene sumnje u opozicioni status pojedinih stranaka nacionalne opozicije, u percepcijama glasača i glasačica, takve sumnje se ne očitavaju iz uočene strukture. I stranke režima opažane su kao jedinstven blok, uprkos različitom pozicioniranju u kontekstu međunarodne politike tokom kampanje.

Kao i u prethodnim studijama, ovakvo strukturisanje strančke scene teško je objasniti dominantnim jednodimenzionalnim i dvodimenzionalnim modelima političkih ideologija. Da se stranke pozicioniraju prvenstveno na dimenziji levica-desnica ili liberalne-konzervativne, struktura stranačkih evaluacija mogla bi se opisati jednim faktorom sa kojim bi različiti blokovi stranaka bili povezani pozitivno ili negativno, što nije slučaj u našoj studiji, niti u sličnim prethodnim. Takođe, ne čini se ni da dvodimenzionalni model sa socijalnom i ekonomskom levicom-desnicom dobro opisuje strukturu naših podataka. Analiza pojedinačnih korelacija stranačkih evaluacija pokazuje da su jedine dve stranke između kojih postoji supstancijalna afektivna polarizacija SNS i stranke koalicije Moramo. Simpatisanje bilo koje druge stranke ne podrazumeva antipatiju prema nekoj drugoj stranci i obrnuto. Simpatisanje stranaka iz pojedinačnih blokova nije ni u kakvoj ili je u vrlo slaboj vezi sa simpatisanjem stranaka iz drugih blokova. Za glasače/ice jednog bloka kognicije o strankama drugog bloka ili nisu koherentno organizovane ili se organizuju prema sasvim različitim kriterijumima. Ovakvo stanje može biti posledica: 1) medijske polarizacije, odnosno različite dostupnosti medija različitim strankama i/ili različitog medijskog uokviravanja stranaka iz različitih blokova, 2) posledica odsustva ideološke polarizacije političke ponude, no osnovu koje bi i građani/ke sagledavali stranke, 3) različite političke motivacije glasača/ica različitih političkih blokova (bilo da ona proističe iz vrednosti, stavova, ličnosti ili strukturalnih prilika), iz koje proističu i različiti kriterijumi za evaluaciji političkih stranaka.

Na uočene slabe korelacije između pozitivnog evaluiranja različitih blokova treba se osvrnuti i u kontekstu potencijalnog pomeranja glasača i glasačica. Iako je reč o vezama vrlo slabog intenziteta, one pokazuju da je u aktuelnoj situaciji potencijal za prelivanje veći na relaciji glasači/ce režima i glasači/ce nacionalne opozicije, kao i između glasača/ca građanske opozicije i glasača/ca nacionalne opozicije, budući da osobe koje simpatišu stranke režima imaju vrlo blagu tendenciju da simpatišu stranke nacionalne opozicije i obrnuto, a slična veza postoji i između glasača/ca stranaka građanske opozicije i glasača/ca nacionalne opozicije. Simpatisanje režima nije ni na koji način povezano sa simpatisanjem građanske opozicije (ni pozitivno, ni negativno). Svakako, krupnija programska pomeranja stranaka, promene u medijskoj reprezentaciji stranaka ili pak strukturalne promene u glasačkom telu (promene u životnom standardu, produbljenje klasnih razlika, itd.) imale bi i drugačije implikacije na potencijal za promene u stranačkoj orijentaciji.

Stranačke evaluacije dobar su prediktor glasačke orijentacije. Osim toga, njihov intenzitet govori i o snazi podrške građana i građanki koju uživaju različiti stranački blokovi. Najintenzivnije simpatije od svojih glasača/ica uživaju stranke režima, dok stranke opozicije imaju govoto upola slabiju podršku svojih glasača/ca. Ovo može biti posledica autentičnog entuzijazma, ali i heterogenosti opozicionih blokova. Moguće je da se nepoverenje u opozicioni status stranaka nacionalne opozicije ogleda u

sniženom intenzitetu simpatija. Intenzitet simpatija takođe može ukazivati na potencijal za prelivanje glasača/ica. Glasačko telo režima gaji izražene antipatije prema oba opoziciona bloka, dok su antipatije glasača nacionalne opozicije znatno niže za stranke režima i snažnije su prema strankama građanske opozicije. Glasaci/ce građanske opozicije imaju izražene antipatije prema strankama režima, ali i vrlo slabe antipatije prema strankama nacionalne opozicije.

Drugi cilj ove studije odnosi se na testiranje različitih prediktora stranačkih evaluacija, odnosno pokušaja da se opisana struktura stranačkih evaluacija objasni pomoću faktora poznatih iz literature i predloženih alternativnih mehanizama uticaja. S jedne strane, testirana je prediktivna moć niza individualnih karakteristika za koje se pretpostavlja da mogu da oblikuju subjektivne doživljaje političkih akterea (politički stavovi, autoritarnost, religioznost i sociodemografske karakteristike), dok je sa druge strane testirana prediktivna moć praćenja televizija koje na različite načine i u različitoj meri prikazuju rad različitih stranačkih blokova. Ni u našoj studiji, kao ni u prethodnim domaćim istraživanjima, ideološke orijentacije nisu mogle da objasne stranački rascep. Vrednosti su značajan organizator simpatija i antipatija isključivo za blok građanske opozicije. Osobe koje usvajaju vrednosti socijalnog liberalizma, izražavaju simpatije prema ovom bloku i obrnuto. Niska autoritarnost takođe je odlika osoba koje simpatišu stranke građanske opozicije. Iako su vrednosti povezane i sa simpatisanjem drugih stranačkih blokova, one nisu ključne i drugi faktori ih istiskuju kao kriterijumi koji su odgovorni za međusobno povezivanje simpatija prema strankama režima ili simpatija prema strankama nacionalne opozicije. Pre nego što ih prodiskutujemo, osvrnućemo se na ideološke korelate podrške strankama režime i desnoj opoziciji. Naši podaci ukazuju da režim uspeva da komunicira i sa društvenim i ekonomskim preferencijama građana i građanki, i to onim složajem preferencija koje nazivamo populizmo ili komunitarizmom (ekonomski liberalizam i socijalni konzervativizam). S druge strane, stranke režima apeluju isključivo na socijalnu ideološku dimenziju: kao što je navedeno, stranke građanske opozicije dopadaju se glasačima/cima koji dele vrednosti socijalnog liberalizma, a stranke nacionalne opozicije socijalno konzervativnim glasačima/cama. Možemo se zapitati da li stranke opozicije mogle proširiti svoju bazu ukoliko bi jasnije komunicirale svoje politike koje regulišu ekonomske odnose u društvu. Ipak, ove nalaze treba tumačiti oprezno, u svetlu teorijskog pristupa koji zagovara ideju stranaka kao socijalizatora političkih stavova.

S druga strane, praćenje različitih televizija pokazalo se kao moćan prediktor simpatija prema različitim stranačkim blokovima. Povrh vrednosti socijalnog liberalizma i niže autoritarnosti, češće praćenje televizija N1 i Nova S, a ređe praćenje RTS-a i Prve predviđa simpatije prema građanskoj opoziciji. Praćenje televizije Pink, a ređe praćenje televizije N1 najmoćniji je prediktor i objašnjava čak četvrtinu ukupne varijanse podrške režimu. Pored ovog prediktora, iako simpatizere/ke režima od-

likuje i viša autoritarnost i starija životna dob, drugi ključni prediktor je nisko interesovanje za politiku. I konačno, mediji su ključni prediktor i podrške strankama nacionalne opoziciji, iako je njihova prediktivna moć ovde znatno slabija. Iako su simpatizeri/ke nacionalne opozicije socijalno konzervativni/e, njihove stranačke simpatije najbolje objašnjava mlađa životna dob i praćenje televizije RTS i B92. Ipak, važno je napomenuti da nam u ovoj studiji izmiču moćniji prediktori nacionalne opozicione stranačke orijentacije. Sa svim analiziranim prediktorima uspjeli smo da objasnimo 30% razlika u podršci građanskoj opoziciji, 40% razlika u podršci režimu i tek 13% razlika u podršci nacionalnoj opoziciji.

Zaključak i ograničenja studije

Kakve odgovore naši nalazi nude u kontekstu debate sa početka diskusije? Da li glasači/ce stranke vrednuju tako što ih porede sa svojim unutrašnjim vrednosnim kriterijumima, procenjuju koliko su instrumentalne u zadovoljenju njihovih potreba ili im pak same stranke organizuju pogled na političku arenu kroz dostupne kanale socijalnog uticaja, pre svega kroz medije? Nalazi ove studije nedvosmisleno ukazuju na izuzetnu snagu medijskog uticaja u svim grupama birača. Praćenje samo jedne televizije može da objasni četvrtinu razlika u podršci strankama režima. Takođe, stranački rascepi u lokalnom kontekstu ne odvijaju se dominantno duž ideoloških linija. To nije bio slučaj ni tokom devedesetih godina, a kriza ideologije kod domaćih političkih stranaka sve je izraženija tokom poslednjih desetak godina. Ipak, medijski uticaj nema prevagu nad unutrašnjim kriterijumima kod svih stranačkih blokova. Vrednosti su i dalje važan organizujući kriterijum koji okuplja stranke građanske opozicije. U našoj analizi nismo uspjeli da identifikujemo osnovne organizacione faktore percepcija nacionalne opozicije, iako je u studiju uključen znatan broj njihovih glasača i glasačica. Utvrdili smo da su ovim strankama naklonjeniji mladi ljudi, ali ostaje nejasno i zašto. U narednim istraživanjima, bilo bi vredno sprovesti analize moderatorskih efekata političke sofisticiranosti, starosti i ideoloških orijentacija na uticaj medija na stranačke evaluacije.

Zaključke iznete u okviru prethodne diskusije treba razmatrati uzimajući u obzir različita ograničenja ove studije. Na prvom mestu, ovo istraživanje je sprovedeno na prigodnom uzorku ispitanika/ca. Iako je uzorak adekvatan, dovoljno varijabilan i obezbeđuje dovoljno statističke snage za zaključivanje o latentnoj strukturi i za testiranje modela predikcije, utvrđene nalaze nije opravdano generalizovati na populaciju, a sa posebnim oprezom treba razmatrati razlike u intezitetu stranačkih evaluacija. Na drugom mestu, trenutak u kom je studija sprovedena mogao je uticati na obrasce rezultata. Studija je sprovedena neposredno pred izbore, kada su pozornost na političke informacije i prisustvo stranaka u medijima i svesti građana/ki najintenzivniji. Nezavisno od konteksta izbora, im-

plikacije nalaza o stranačkim evaluacijama uvek treba razmatrati u kontekstu aktuelnih dešavanja na političkoj sceni. I konačno, osvrnućemo se i na operacionalizaciju zavisnih varijabli. Stranačke evaluacije u našoj studiji uključuju prvenstveno afektivnu komponentu percepcije stranke. Neki autori sugerišu da su više kognitivno bazirane stranačke evaluacije prediktivnije za glasačke preferencije (Mededović i Petrović, 2013), no glasačke preferencije nisu bile predmet naše studije, a utvrđeni nalazi, i struktura i intenzitet korelacija, u skladu su sa nalazima prethodnih studija, i onih koji su koristile afektivne, i onih koje su koristile kognitivne operacionalizacije stranačkih evaluacija. Drugi problem u pogledu zavisnih varijabli tiče se faktorskih skorova stranačkih evaluacija. Reč je o izvedenoj hipotetskoj varijabli koja ne mora nužno postojati u svesti glasača/ica u obliku u kom je opisana u studiji. Takođe, grupisanjem evaluacija nekoliko stranaka u jednu meru gube se finije informacije, a zaključke o evaluacijama stranačkih blokova ne možemo genrealizovati na pojedinačne stranke iz istih blokova. No, analiziranje predikcija za evaluacije pojedinačnih stranaka nadišlo bi obime jednog rada i otežalo opažanje opštijih tendencija, ključnih stranačkih rascepa, kao i izvođenje zaključaka sa širim implikacijama.

Structure and predictors of party evaluations during the 2022 elections in Serbia

Abstract

▼
The goal of the research was to examine the latent structure of evaluations of political parties during the 2022 elections in Serbia, as well as to test a set of socio-demographic (gender, age, education, standard of living), dispositional (political attitudes, authoritarianism and religiosity) and contextual predictors (information through different televisions) of extracted dimensions. In a study conducted in the week before the elections on a random sample of 636 adult citizens, it was determined that sympathy for the parties that participated in the parliamentary elections is organized into three mutually independent factors: 1) parties of the regime (SNS, SPS, SRS), 2) civil opposition parties (PSG, SSP, NDBGD, NS, DS, Ekološki ustanak, SDS) and 3) national opposition parties (Dveri, Suverenisti, DSS, Zavetnici). Regression analyses showed that the evaluations of the three mentioned party blocs can best be predicted based on the monitoring of different television channels. Sympathy for the regime's parties is best predicted by watching PINK TV and low interest in politics. Sympathies towards civil opposition parties can only be predicted using dispositional factors (attitudes and authoritarianism), in addition to watching N1 television. The predictive power of all the mentioned predictors was weaker in the modeling of sympathies towards the parties of the national opposition, where only younger age and watching TV RTS explain a modest percentage of differences in party evaluations. The results show that the party split in Serbia is not of an ideological nature, and that it is to a significant extent the product of social influence realized through media.

Key words:

party evaluation, voting behavior, ideological orientation, authoritarianism, media bias

Literatura

- Barabas, Jason, et al. "The question (s) of political knowledge." *American Political Science Review* 108.4 (2014): 840-855.
- Baron, Jonathan. "Cognitive biases in moral judgments that affect political behavior." *Synthese* 172.1 (2010): 7-35.
- Bieber, Florian. *Uspón autoritarizma na Zapadnom Balkanu*. Biblioteka XX vek, 2020.
- Bittner, Amanda. *Platform or personality?: the role of party leaders in elections*. OUP Oxford, 2011.
- Boonen, Joris, Eva Falk Pedersen, and Marc Hooghe. "The effect of political sophistication and party identification on voter-party congruence. A comparative analysis of 30 countries." *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 27.3 (2017): 311-329.
- Caprara, Gian Vittorio, et al. "Basic values, ideological self-placement, and voting: A cross-cultural study." *Cross-Cultural Research* 51.4 (2017): 388-411.
- Carpini, Michael X. Delli, and Scott Keeter. "Measuring political knowledge: Putting first things first." *American Journal of Political Science* (1993): 1179-1206.
- Carsey, Thomas M., and Geoffrey C. Layman. "Changing sides or changing minds? Party identification and policy preferences in the American electorate." *American Journal of Political Science* 50.2 (2006): 464-477.
- Chirumbolo, Antonio, and Luigi Leone. "Personality and politics: The role of the HEXACO model of personality in predicting ideology and voting." *Personality and Individual Differences* 49.1 (2010): 43-48.
- Costa, Patrício, and Frederico Ferreira da Silva. "The impact of voter evaluations of leaders' traits on voting behaviour: Evidence from seven European Countries." *West European Politics* 38.6 (2015): 1226-1250.
- Dancey, Logan, and Paul Goren. "Party identification, issue attitudes, and the dynamics of political debate." *American Journal of Political Science* 54.3 (2010): 686-699.
- Dulić, Jasminka D. "Konzervativne orijentacije i stranačke preferencije." *Srpska politička misao* 48.2 (2015): 153-172.
- Eberl, Jakob-Moritz, Hajo G. Boomgaarden, and Markus Wagner. "One bias fits all? Three types of media bias and their effects on party preferences." *Communication Research* 44.8 (2017): 1125-1148.
- Evans, Geoffrey. "Social class and voting." *The SAGE handbook of electoral behaviour* (2017): 77-98.
- Fortunato, David, and Randolph T. Stevenson. "Heuristics in context." *Political Science Research and Methods* 7.2 (2019): 311-330.
- Freedom House. *Nations in transit. Serbia - country profile*. Web. 20. Okt. 2022. URL: Serbia: Nations in Transit 2022 Country Report | Freedom House
- George, A. L., and J. L. George. "Presidential Personality and Performance. Boulder, CO." (1998).
- Goren, Paul. *On voter competence*. Oxford University Press, 2013.

- Goren, Paul. "Party identification and core political values." *American Journal of Political Science* 49.4 (2005): 881-896.
- Highton, Benjamin, and Cindy D. Kam. "The long-term dynamics of partisanship and issue orientations." *The Journal of Politics* 73.1 (2011): 202-215.
- Jost, John T., Christopher M. Federico, and Jaime L. Napier. "Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities." *Annual review of psychology* 60.1 (2009): 307-337.
- Jović, Nikola, Jakšić, Ivana, i Krstić, Milan. „Anksioznost u doba izbora: Izborna ponašanje glasača u kontekstu Rusko-ukrajinskog rata." *Srpska politička misao* 4 (2022): 275-305.
- Kovačević, Despot. "The role of media in fair and democratic elections: The problem of a'functional campaign'in Serbia." *CM: Communication and Media* 14.46 (2019): 153-182.
- Kovačević, Despot. "Uticaj potpunih i parcijalnih društvenih rascepa na partijske sisteme-uporedna analiza zemalja bivše SFRJ." *Sociologija* 62.3 (2020): 354-377.
- Kovačević, Despot Đ. *Institucionalizacije partija i partijskih sistema u zemljama bivše SFRJ*. Diss. Univerzitet u Beogradu-Fakultet političkih nauka, 2019.
- Kovačević, Despot. „Uticaj internih partijskih odnosa na demokratiju." *Srpski izazovi - u svetlu globalnih trendova treće decenije 21. Veka*. Ured. Jovan Komšić i Aleksandra Popović. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer, 2021.
- Kuzmanović, Bora, and Nebojša Petrović. "Ciljevi i očekivanja kao činioci stavova prema političkim strankama." *Sociološki pregled* 44.3 (2010): 453-470.
- Leeper, Thomas J., and Rune Slothuus. "Political parties, motivated reasoning, and public opinion formation." *Political Psychology* 35 (2014): 129-156.
- Lenz Gabriel, S. "Follow the Leader." *How Voters Respond to Politicians' Policies and Performance* (2012).
- Ludeke, Steven G., Camilla N. Klitgaard, and Joseph Vitriol. "Comprehensively-measured authoritarianism does predict vote choice: The importance of authoritarianism's facets, ideological sorting, and the particular candidate." *Personality and Individual Differences* 123 (2018): 209-216.
- Međedović, Janko, and Boban D. Petrović. "Predictors of party evaluation in post-conflict society: The case of Serbia." *Psihologija* 46.1 (2013): 27-43.
- Mihailović, Srećko. „Levica i desnica u Srbiji." *Političke stranke i birači u državama bivše Jugoslavije*. Ured. Zoran Lutovac. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Institut društvenih nauka, 2006.
- Norpoth, Helmut. "From Eisenhower to Bush: Perceptions of candidates and parties." *Electoral Studies* 28.4 (2009): 523-532.
- Orlović, Slaviša. "Prezidencijalizacija partija u Srbiji." *Politički život* 14 (2017): 7-25.
- Orlović, Slaviša. „Smanjenje izbornog praga - fragmentacija i bojkot izbora - polarizacija partijskog sistema Srbije." *Dijalog o izborima 2020*. Ured. Milan Jovanović i Dejan Milenković. Beograd: Fakultet političkih nauka, 2020.
- Petrović, Boban, and Janko Međedović. "Temporal changes in the evaluation of political parties: Does evaluation of political parties reflect attitudinal ideologies?." *Primenjena psihologija* 10.4 (2017): 499-520.
- Reiljan, Andres. "'Fear and loathing across party lines'(also) in Europe: Affective polarisation in European party systems." *European journal of political research* 59.2 (2020): 376-396.
- Spasojević, Dušan. "Transforming Populism-From Protest Vote to Ruling Ideology: The Case of Serbia." *The new politics of decisionism* (2019): 125-140.

- Dušan, Spasojević, and Stojiljković Zoran. "The presidentialisation of political parties in Serbia: Influence of direct elected president." *The presidentialisation of political parties in the Western Balkans*. Palgrave Macmillan, Cham, 2019. 49-71.
- Stojiljković, Zoran, and Dušan Spasojević. "Populistički Zeitgeist u "proevropskoj" Srbiji." *Politička misao: časopis za politologiju* 55.3 (2018): 104-128.
- Swedlow, Brendon. "Beyond liberal and conservative: Two-dimensional conceptions of ideology and the structure of political attitudes and values." *Journal of Political Ideologies* 13.2 (2008): 157-180.
- Todosijević, Bojan. "Left-right ideology: Its meaning and effects on party preferences in Serbia." *Sociološki pregled* 50.2 (2016): 161-178.
- Todosijević, Bojan, and Zoran Pavlović. *Pred glasačkom kutijom: Politička psihologija izbornog ponašanja u Srbiji*. Institut društvenih nauka, 2020.
- Tomz, Michael, and Robert P. Van Houweling. "Candidate positioning and voter choice." *American Political Science Review* 102.3 (2008): 303-318.
- Vladisavljević, Nebojša. *Uspón i pad demokratije u Srbiji*. Beograd: Arhipelag, 2019.
- Wagner, Aiko, and Bernhard Weßels. "Parties and their Leaders. Does it matter how they match? The German General Elections 2009 in comparison." *Electoral studies* 31.1 (2012): 72-82.

Prilog 2. Deskriptivna analiza evaluacija pojedinačnih stranaka

	Glasači stranaka režima		Glasači stranaka građanske opozicije		Glasači stranaka nacionalne opozicije		Ukupno	
	AS	SD	AS	SD	AS	SD	AS	SD
Srpska napredna stranka (SNS)	3.51	1.24	1.26	0.67	1.63	0.87	1.95	1.28
Socijalistička partija Srbije (SPS)	3.20	1.06	1.38	0.75	2.00	1.15	2.05	1.20
Stranka slobode i pravde (SSP)	2.10	0.98	3.46	1.25	2.15	1.02	2.66	1.30
Narodna stranka (NS)	2.12	0.99	2.88	1.19	2.16	0.89	2.44	1.13
Demokratska stranka (DS)	2.09	1.01	2.90	1.07	2.19	1.05	2.43	1.11
Pokret slobodnih građana (PSG)	2.06	1.04	3.18	1.11	2.33	1.07	2.60	1.18
Dveri	1.94	1.06	2.03	1.16	2.63	1.43	2.20	1.24
Ne davimo Beograd (NDBGD)	2.00	1.03	3.50	1.14	2.45	1.27	2.75	1.31
Demokratska stranka Srbije (DSS)	2.28	1.14	2.46	1.06	2.96	1.34	2.49	1.18
Zavetnici	2.38	1.30	1.86	1.06	2.68	1.41	2.27	1.29
Srpska radikalna stranka (SRS)	2.59	1.20	1.37	0.77	1.80	0.95	1.86	1.09
Socijaldemokratska stranka (SDS)	2.04	0.97	2.52	1.18	2.09	1.02	2.25	1.10
Ekološki ustanak	2.25	1.14	3.84	1.09	2.93	1.20	3.09	1.30
Suverenisti	1.97	1.01	2.43	1.22	2.88	1.42	2.43	1.27

Prilog 3. Interkorelacije evaluacija pojedinačnih stranaka i dispozicionih prediktora

	Državne intervencije u ekonomiju	Raspodela bogatstva	Istopolni brakovi	Građanske slobode	Imigracija	Zaštita životne sredine	Autoritarnost	Religioznost	Interesovanje za politiku	Starost	Obrazovanje	Životni standard
Srpska napredna stranka (SNS)	.16*	.07	-.16**	.18**	.12*	.24**	.30**	.15**	-.21**	.16**	-.01	-.02
Socijalistička par- tija Srbije (SPS)	.15**	.07	-.15**	.03	.06	.14**	.28**	.16**	-.21**	.13**	-.04	.13**
Stranka slobode i pravde (SSP)	-.14**	.04	.20**	-.03	-.22**	-.05	-.23**	-.16**	.12*	.03	.06	.01
Narodna stranka (NS)	-.10	-.03	.17**	.03	-.15**	-.02	-.13**	-.02	.01	.01	.05	-.01
Demokratska stranka (DS)	-.13**	.05	.20**	-.03	-.19**	.08	-.18**	-.09	.01	.01	-.01	-.08
Pokret slobodnih građana (PSG)	-.12*	.03	.21**	-.08	-.22**	-.08	-.28*	-.13**	.13*	-.01*	.01	.03
Dveri	-.01	-.05	-.24**	-.09	.16**	-.03	.20**	.18**	.01	-.02	-.02	.10*
Ne davimo Beo- grad (NDBGD)	-.12**	.08	.30**	-.17**	-.20**	-.24**	-.43**	-.24**	.17**	-.07	.03	-.02
Demokratska stranka Srbije (DSS)	.06	.05	-.04	.01	.03	.06	.09	-.04	.05	-.08	-.08	.01
Zavetnici	.10*	.07	-.22**	-.02	.13**	.10*	.30**	.24**	-.17**	-.01	-.05	.10
Srpska radikalna stranka (SRS)	.06	.09	-.21**	.07	.07	.17**	.28**	.18**	-.17**	-.08	-.07	.13**
Socijaldemokrat- ska stranka (SDS)	-.05	.06	.08	-.03	-.15**	.02	-.11*	-.07	-.03	-.01	.01	.07
Ekološki ustanak	-.08	-.02	.30**	-.12*	-.15**	-.28**	-.37**	-.23**	.24**	-.10	.05	-.01
Suverenisti	.08	-.06	-.06	-.10	-.11*	-.02	.06	.05	.10	-.14**	-.02	.03